

Senderisme i desenvolupament econòmic local al Berguedà

1. Introducció

L'existència de camins ha estat històricament un factor indispensable per al desenvolupament de les societats i la seva relació amb el medi. Per al món rural van ser un element essencial per satisfer les necessitats econòmiques i socials. Els camins són una infraestructura rural, però fins i tot per al món urbà han estat imprescindibles per al comerç, per tant, per fixar el poblament.

L'arribada de la societat de l'automòbil, després d'una revolució urbana i industrial, va significar una progressiva invisibilització dels camins. Tanmateix, avui, enmig de profunds canvis econòmics, culturals i territorials, adquireixen noves funcions i experimenten una creixent valoració.

El senderisme és una part d'aquest procés i ha contribuït decisivament a rescatar els camins fins a convertir-los en un factor renovat de desenvolupament local. Des d'aquest punt de vista el seu interès resideix, entre altres, en els elements següents:

- Crea ocupació i rendes
- Complementa les activitats econòmiques i diversifica l'estructura productiva
- Facilita posar en valor altres recursos territorials (patrimoni, paisatge, etc.)
- Millora l'oferta territorial
- Contribueix a mantenir la població i a cohesionar el territori

Al Berguedà van confluïr durant els anys 70 i 80 del segle passat alguns dels fenòmens que expliquen el sorgiment de les intervencions locals de lluita contra

l'atur i de reactivació econòmica, com ara la desindustrialització, la desocupació o el despoblament rural. La comarca, més enllà dels costos enfonsats existents en determinats aspectes, obté certs resultats en l'àmbit del turisme i, especialment, en una de les estratègies desenvolupades: el senderisme.

La revalorització dels camins encaixa amb algunes de les formulacions emergents del desenvolupament local (*città slow*, *transition towns*, resiliència, entre altres). Els colls d'ampolla en els camps de la mobilitat i l'energia, la incorporació de la sostenibilitat com a factor central del desenvolupament, els processos simultanis de localització i globalització o els canvis en el lleure i els estils de vida marcarien aquesta confluència.

Amb aquests punts de partida, l'article aborda la relació entre els camins i el desenvolupament local al Berguedà, amb especial èmfasi al senderisme. Ho fa amb diversos passos que tracten de respondre les preguntes següents: quins camins?, quin impacte econòmic? i quins valors?

2. Caracterització

Fruit de la tradició agrícola i ramadera que històricament ha teixit una xarxa de camins d'ús, combinada amb l'orografia (sobretot a la meitat nord de la comarca) i unes excel·lents condicions paisatgístiques, el senderisme s'ha convertit en una de les propostes comarcals més importants a nivell turístic i recreatiu. No obstant, prèviament a la creació d'activitat econòmica, ha estat necessari crear l'equipament bàsic dels senders i activar-los com a recurs.

L'activació és una qüestió complexa en què intervenen múltiples factors i agents. No és la intenció d'aquest espai insistir en els projectes de planificació o implementació entorn al turisme actiu, o en el senderisme més concretament. Existeix literatura al respecte i els resultats són palpables, és a dir, avui dia una extensa oferta de camins que han estat valoritzats participa en la dinamització econòmica de la comarca (a la vegada que compleix altres funcions igualment importants, per exemple, de caràcter ecològic o de seguretat). Itineraris de gran recorregut que ens travessen i de més curt que rodegen municipis. Sortides més exigents d'una jornada o més familiars d'unes poques hores. Recorreguts per gaudir del paisatge o per entendre la història

viscuda i el patrimoni que ens envolta. Aquestes són algunes de les característiques que podem ressaltar de l'oferta actual, però vegem amb més detall el conjunt disponible. Un dels objectius d'aquest article és donar una visió global de les rutes que s'han marcat a la comarca. Visió que hem centrat en una doble anàlisi: en primer lloc, i més acurada, amb les diferents propostes temàtiques que acompanyen els recorreguts posant en valor diferents arguments del territori. I, en segon lloc, una lectura a

Cresta de Roques Blanques. Serra d'Ensià. JOSEP MARIA ROSSINYOL

Figura 1. Rutes de senderisme al Berguedà

Portal propi									
Hom.	Nom	PAI	FAU	HIS	PAT	ETN	CRE	Dist. (km)	Dif.
GR-107	Camí dels Bons Homes							201	Alta
	Ruta de l'Ermità							96	Alta
	Ruta Caracremada							88,5-107,8	Alta
	Cavalls del Vent							82	Alta
PR-C 144	Ruta de les Colònies							32	Alta

Portal FEEC									
Hom.	Nom	PAI	FAU	HIS	PAT	ETN	CRE	Dist. (km)	Dif.
GR-1	GR transversal							355	Alta
GR-4	Puigcerdà-Montserrat							158	Alta
GR-150	Entorn la Serra del Cadí							157	Alta
GR-179	Senders dels Maquis							65,4	Alta
GR-176	Ruta de les vint ermites							80,2	Alta
PR-C 124	Saldes - Olià							29,5	Alta
GR-155	Sender Circular a Borredà							55	Alta
PR-C 199	Sender de la Nou de B.							37	Alta
PR-C 73	Sender de Sant Corneli							35,8	Alta
PR-C 123	Volta al Pedraforca							17,8	Alta
PR-C 127	Pedraforca 360°							16,8	Alta
PR-C 129	L'Olla de Sant Julià							15,7	Alta
PR C 126	Urús - Refugi del Rebost							15,2	Alta
PR C 147	Sender de Vilada							13,7	Baixa
PR C 158	Guardiola de B. - Paller de Dalt							13,7	Baixa
PR C 128	Pels Cingles de Vallcebre							13,5	Mitja
PR C 125	Els Empedrats							10,6	Mitja
PR-C 52	Sender la Pobla de Lillet							10,5	Baixa
SL- C 35	Ruta de les Fonts							9,5	Baixa
PR-C 11	Sender la Pobla de Lillet							8,1	Baixa
PR-C 51	Sender St. Jaume de Frontanyà							8,1	Baixa

Portal Consorci Turisme Alt Berguedà: itineraris interpretats									
Hom.	Nom	PAI	FAU	HIS	PAT	ETN	CRE	Dist. (km)	Dif.
	Via del Nicolau							11,3	Baixa
	Ruta de la Mallarenga							2	Baixa
	Ruta del Trencapinyes							2	Baixa
	Un tomb per la Nou							2	Baixa

Portal Consorci Turisme Alt Berguedà: itineraris recomanats: Esportius									
Hom.	Nom	PAI	FAU	HIS	PAT	ETN	CRE	Dist. (km)	Dif.
	Camí de Picasso							58,5	Alta
	Ruta Ramadera							32	Alta
	De Sant Jordi a Peguera							21,5	Alta
PR-C 73	De Figols a Peguera							21,5	Alta
	Volta falda Pedraforca i vall de Gresolet							18	Mitja
PRC 52/GR-4	La Volta al Catllaràs							16,5	Mitja
	Volta per les Canals de Catllarí							16,5	Mitja
	Ascensió Penyes Altes del Moixeró							15,6	Alta
	A la Tosa pel coll de Comafloriu							14,5	Alta
PR-C 79	La Gallina Pelada							11	Alta
	Serrats i talaies de Malanyeu							10,5	Mitja

Portal Consorci Turisme Alt Berguedà: itineraris recomanats: Familiars									
Hom.	Nom	PAI	FAU	HIS	PAT	ETN	CRE	Dist. (km)	Dif.
	Turbians							8	Baixa
	De Queralt a Espinalbet							8	Baixa
	A Queralt per les Capelles							7,5	Baixa
	El Moli de Gósol i Torrensenta							7	Baixa
	Pels Voltants del Tossal de Saldes							7	Baixa
	Dues visions de Guardiola de B.							6	Baixa
	A Queralt per l'Obaga							5,5	Baixa
	Camí de la Vinya Vella							5,4	Baixa
	Queralt per St. Pere de Madrona							4,5	Baixa
	Pedret i el riu Llobregat							3,4	Baixa

través del grau de dificultat i la relació amb els diferents perfils d'usuaris.

A la figura 1 es presenta el recull de rutes de senderisme del Berguedà (a desembre de 2012).

Per llegir la informació hi ha algunes observacions que cal fer:

- 1) En primer lloc s'ha seleccionat com a rutes totes aquelles que s'ofereixen si han estat homologades per la FEEC o validades per administracions locals supramunicipals (això permet limitar la mostra i assegura una certa rellevància dels mateixos recorreguts).
- 2) Aquest és el conjunt actual de senders amb entitat pròpia, que com hem vist amb anterioritat, no vol dir que sigui el 100% de quilòmetres marcats, ja que el mapa de mobilitat lenta inclou camins que en la mostra dels aquí recollits no estan inclosos. L'adopció del model de xarxa ha posat el Berguedà a les posicions capdavanteres en el context català, però per a l'anàlisi s'utilitzen rutes donat que aquesta opció sistematitza l'estudi temàtic. Es poden considerar doncs una mostra qualificada d'un univers amplíssim.
- 3) Existeix un bon nombre de propostes que són impulsades o assumides per diversos ens simultàniament. Per aquest motiu s'han filtrat les possibles duplicitats.
- 4) Malgrat que la informació relativa a la dimensió de les rutes es presenta en quilòmetres, es considera més adequat per als senderistes un càlcul en hores de camí. Tanmateix, existeixen limitacions d'informació i, als efectes d'aquest text, l'ús dels quilòmetres resulta menys ambigu.
- 5) El 100% d'aquests senders passen per territori berguedà. Tot i que els de gran recorregut només hi són de pas, gairebé tots mitjans i petits són inclosos dins els límits administratius de la comarca.

Fetes aquestes notes, presentem a continuació els principals resultats. Avui en dia, es considera senderisme l'activitat de caminar acompanyada del contacte amb l'entorn (amb diferents matisos:

Portal Consorci Turisme Alt Berguedà: itineraris recomanats: Turístics										
Hom.	Nom	PAI	FAU	HIS	PAT	ETN	CRE	Dist. (km)	Dif.	
	Vilada a St. Sadurn de Rotgers							13	Baixa	
	De Guardiola a Riutort							12	Baixa	
	De Saldes a Gresollet							12	Baixa	
	Volta a la Figuerassa							11,7	Baixa	
	La Dou del Bastareny							11	Baixa	
	De Queralta a Corbera							11	Baixa	
	De Saldes a Palomera							11	Baixa	
	Borredà a St. Sadurn de Rotgers							11	Baixa	
	Cop d'ull als Cingles de Vallcebre							10,5	Baixa	
	De la Nou al Sobrepeny							9	Baixa	

Portal Rutes del Palau Robert										
Hom.	Nom	PAI	FAU	HIS	PAT	ETN	CRE	Dist. (km)	Dif.	
	Pels voltants de Prats de Lluçanès							24,6	Mitja	
	D'avià a Sant Salvador							18,7	Mitja	
	Itinerari pels rasos de Peguera							16,1	Mitja	
	Del refugi de Rebot a la Tosa							15,6	Alta	
	De la pleta dels Ordiassos a les Penyes Altes de Moixeró							11,7	Alta	
	De la font freda a la Gallina Pelada							11,4	Alta	
	De Gósol al Pedraforca pel Verdet							11,1	Alta	
	Camins de la Portella							10,8	Baixa	
	De Sant Jaume de Frontanyà al puig de Faig i Branca							10,2	Mitja	
	De la collada del Pedró al Puigllançada							9,9	Alta	
	Volta pels plans d'Anyella i de Rus							8	Mitja	
	Passeig pel Puig							4,6	Baixa	

Font: elaboració pròpia a partir dels portals indicats

descoberta, aprenentatge, etc.). Els principals recursos utilitzats són: el paisatge (PAI a la figura) en un 77% dels casos; la fauna i la flora (FAU) en el 72%; el patrimoni arquitectònic (PAT) en el 54%; l'etnografia (ETN) en el 47%; la història (HIS) en 34%; i els referents literaris, artístics i creatius (CRE) en l'1%. Noti's que una mateixa ruta, com succeeix a la realitat, pot suportar-se amb diferents recursos simultàniament. Igualment, aquesta és una categorització problemàtica donada l'amplitud i fronteres imprecises dels conceptes que mobilitza. Ara bé, aquest fet no altera la idea fonamental: les rutes al Berguedà combinen diferents arguments simultàniament.

Per altra banda, és característica comuna a tots els senders que l'usuari fa una elecció del recorregut segons criteris relacionats amb la dificultat. Aquest fet permet generar una classificació que té eminentment una dimensió pràctica en funció de si es consideren rutes més esportives, amb desnivells importants o grans distàncies; o bé més familiars, enteses aquestes com senders de

poc més de 10 km (a mig camí entre els senders de petit recorregut i els locals definits per la FEEC), desnivells suaus i que són aptes per a moltes més persones, incloent aquells menys avesats a caminar però que volen gaudir de l'activitat i l'entorn. Aquí el principal resultat és l'equilibri entre les dificultats baixes, les mitjanes i les altes.

Sigui com sigui, si de producte turístic es tracta, cal aprofundir en aquesta descoberta, assegurar una retenció local del valor econòmic generat i, normalment, minimitzar les anomenades fugues dels diners que el producte permet captar. En aquest sentit, es plantegen tres estratègies complementàries: interpretació, serveis i complexitat, a banda de la promoció que veurem més endavant. L'esforç interpretatiu permet afegir arguments i recursos i, per tant, el sender aconseguix estructurar un àmbit, ja sigui semàntic o territorial, major. Pel que fa als serveis, les experiències exitoses es fonamenten en guanyar qualitat, afegir volum tenint en compte els aspectes addicionals associats a la varietat

així com la capacitat de càrrega, també en termes de resultats econòmics. La gestió de la ruta ha de considerar doncs el conjunt d'agents i incloure'ls dins dels esquemes de governança, tenint en compte els recursos, objectius, funcions, etc. de cadascun. Pel que fa a la complexitat geogràfica s'adreça a produir una experiència més satisfactòria a partir de la multiplicitat, combinació i estructuració d'opcions. L'articulació en xarxa permet que els senders adquireixin tota la seva dimensió (DDAA, 2012).

Vista la figura amb les 73 propostes i considerant especialment l'existència i vinculació amb el mapa de mobilitat lenta es pot afirmar que actualment el Berguedà disposa d'una excel·lent posició per assumir l'estadi següent i passar dels senders en funcionament a la gestió que ha de permetre el desenvolupament d'un cicle de producte a llarg termini.

Sovint s'ha vist, erròniament al nostre entendre també, la senyalització d'un nou itinerari com el final del projecte (Font, 2009). Econòmicament es pensa

en aquestes iniciatives més en termes de despesa que no pas com a inversió. Aquest fet s'esdevé en altres polítiques de desenvolupament econòmic local, però és relativament atípic dins del conjunt del que podríem anomenar *hard*. És en aquest punt on la dimensió de producte pren el sentit, és a dir, cal una gestió intensa d'aquestes infraestructures i equipaments.

Si ens fixem en els casos del Camí dels Bons Homes, la Ruta de l'Ermità, la Ruta Caracremada, Cavalls del Vent o la Ruta de les Colònies coincideixen que la ruta esdevé un fil conductor que permet articular els serveis associats i les empreses receptives facilitant les economies d'escala. Es converteixen doncs en l'espai d'entrada d'iniciatives empresarials i, en la mesura del possible, es procura tancar el cercle de localització de la despesa a través de restaurants, allotjaments, serveis de guiatge, d'acompanyament, comerç i producció local, etc. A la vegada que permet extreure un rendiment addicional d'alguns equipaments públics culturals i patrimonials.

En la figura 1 s'observa que la gran majoria de senders senyalitzats, s'engloben dins del grup paisatgístic i de flora i fauna. Aquest tipus de senders, són els que a priori requereixen una menor inversió, ja que, el medi és el factor d'atracció. Tanmateix cal parar esment en la necessitat de gestionar els paisatges d'acord amb les grans estratègies territorials i els diversos sectors econòmics que se'n poden beneficiar (com els vinculats a la creativitat, no solament el turisme). No obstant, cal tenir en compte que zones competidores, veïnes i llunyanes, disposen de paratges equiparables per practicar el senderisme, de forma que també hi ha una certa vulnerabilitat i dependència de les condicions existents. El segon gran bloc, és el patrimonial. En aquest cas, passa una situació similar a la descrita amb el paisatge, però l'herència patrimonial rebuda permet destacar en especificitats i atractius propis de la zona. En termes generals, el nivell d'inversió i manteniment és alt malgrat que variable en funció de l'estat de conservació i requeriments de les intervencions. Finalment,

els casos més específics com les rutes històriques, etnogràfiques, literàries o d'artistes, han necessitat un major esforç de creació inicial, perquè sovint es basen en patrimoni immaterial. Aquí les alternatives són diverses i van des de la interpretació a la creació d'elements tangibles, amb la disparitat de cost que això significa. Un cop en funcionament han d'aprofitar especialment la projecció dels imaginaris territorials que han contribuït a recrear. Sigui com sigui, totes són susceptibles de ser convertides en producte, però a dia d'avui, aquelles que s'han creat amb una estratègia interpretativa en la qual s'han tingut en compte, més enllà de l'atractiu del recurs i el medi en què s'insereix, els serveis al senderista (punts d'arribada, restauració, allotjament, informació, accessibilitat, etc.) són les més ben posicionades per a ser venudes. Un dels exemples de més èxit que tenim a la comarca és el Camí dels Bons Homes, on una bona planificació, promoció, gestió i avaluació ha posicionat aquest producte internacionalment.

Agafant una experiència de valor didàctic, el Pallars ha desenvolupat una important activitat econòmica mitjançant l'aprofitament de les aigües braves. La inversió pública procedent en bona part de fons europeus ha propiciat la creació d'activitat econòmica i llocs de treball de forma directa, indirecta i induïda. Avui les empreses de turisme actiu, el conjunt del sector turístic i molts altres sectors de l'economia (per mitjà de l'efecte dels ingressos addicionals) es beneficien del condicionament fet a principis dels noranta del riu. El desenvolupament local es caracteritza per l'anomenada dependència de la trajectòria, de manera que els efectes de les accions romanen en el temps i el ventall d'opcions disponibles en un determinat moment està condicionat pel que ha succeït en el passat.

Un darrer aspecte és l'escala d'aquestes iniciatives. En general s'argumenta que resulta més senzill vendre (que no crear) productes de gran format com els presents a la primera part de la figura 1. El conjunt de senders-

producte han fet un salt qualitatiu en la mesura que assoleixen massa crítica. Això, s'observa, entre altres amb la comercialització en suports web en què es troben disponibles el conjunt d'elements de dinamització i els serveis associats (carnets, passaports, visites, acompanyaments, allotjaments, etc.). Aquesta estructura senzilla de l'economia va acompanyada de la infraestructura i equipament pertinent un cop arribats sobre el terreny. No obstant, això només és factible en grans projectes? L'organització en xarxa és una alternativa que permet també assolir massa crítica. Al Berguedà existeixen les dues peces clau per explotar els rendiments creixents: els turistes interessats o demanda i els recursos amb una oferta en ràpida configuració. El mapa de mobilitat lenta i el conjunt de petits senders senyalitzats lineals o circulars són una gran oportunitat donat que permeten un efecte de reescalament sense extreure complexitat del sistema i, per tant, on es poden combinar múltiples capes enriquint les possibilitats i autonomia del senderista.

Un comentari a part mereixen les vies verdes. A la Terra Alta, s'ha convertit en un dels principals reclams de la comarca. A l'agost de 2012 les previsions eren superar els 30 mil usuaris de

Camí de Pont Quebradís o Cabradís.
JOSEP MARIA ROSSINYOL

2011. Aquestes vies que es poden fer a peu, a cavall, amb bici, etc. disposen d'unes característiques molt diferents de les rutes d'alta muntanya. No obstant, després de l'equipament la clau de funcionament és la provisió de serveis en el seu recorregut. Actualment, disposem de 6 km de via verda a la comarca compresa entre Pedret i Cal Rosal, però sense condicionar. El projecte del Llobregat, sens dubte, esdevindrà una peça clau per completar l'oferta de senderisme a la comarca, encara més si s'aconsegueix d'articular tot el riu.

3. Aproximació a l'impacte econòmic

Què aporta el senderisme a l'economia berguedana? La dificultat de respondre una pregunta tan simple rau en la manca de dades específiques i de metodologies reconegudes. Tenint en compte aquestes limitacions, per mitjà de diverses referències, pretenem aproximar-nos a la incidència econòmica d'aquesta activitat, obtenint un ordre de magnitud i

unes tendències, més que no pas una xifra exacta.

L'any 2011, al Berguedà, va haver-hi 466.100 pernотacions en establiments turístics (Diputació de Barcelona, 2011). Per comptabilitzar les visites corresponents a excursionistes d'un sol dia (348.200) i estades de segona residència (76.200) s'utilitza la proporció presentada a Lleonart i Castro (2008).

En relació amb la despesa, l'estudi *Impacte socioeconòmic del turisme al Berguedà* (2008) estableix que la despesa dels turistes que s'allotgen a la comarca és de 45 la nit. Dicks i Neumeyer (2010) en el treball elaborat per la Federació Alemanya de Senderisme comptabilitzen que de mitjana els senderistes gasten 15,50 euros per dia. Finalment a *Randonnée pédestre en Vallée d'Aspe* (2008) s'estableix que la nit en segona residència d'un senderista significa un increment de 2,5 respecte les despeses del turista de dia. Val a dir que les dades presentades són valors centrals de diversa literatura de casos consultada, que tanmateix destaca per la disparitat.

El treball *Maximising the Benefits of Walking Tourism – Economic Impact of Walking Tourism in West Cork* (2010) utilitza un efecte multiplicador que oscil·la entre 1,5 i 1,6 segons l'àmbit geogràfic per la despesa dels senderistes. Significa que per cada euro que es gasta en un territori en aquesta activitat, se'n generen entre 0,5 i 0,6 d'addicionals. L'efecte multiplicador del turisme al Berguedà, en base a les taules input-output, es xifra en un 1,74% (Lleonart i Castro, op. cit.).

El nombre absolut de senderistes és una dada fonamental per comptabilitzar l'impacte d'aquesta activitat sobre l'economia d'una regió. Tanmateix, no existeixen enquestes específiques en aquest camp. Solament sabem que el senderisme gaudeix d'una oferta destacada al Berguedà en termes relatius (Diputació Barcelona, 2012); que un 84,5 per cent dels visitants al Berguedà es desplacen a la comarca per motius de vacances i/o oci; que el Berguedà és una destinació turística ben valorada en els ítems més directament associats

Figura 2. Aproximació a l'impacte econòmic del senderisme

	Pernoctacions	Tur. 1 dia	2a residència
Estades	466.100	348.177	76.243
% senderistes	10%	10%	10%
Despesa diària	45	15,5	20
Despesa tipologia	3.649.563	939.034	265.326
Multiplicador	1,74	1,74	1,74
Impacte econòmic total			4.853.923

Font: elaboració pròpia

al senderisme, com senyalització i informació o conservació de l'entorn (Diputació de Barcelona, 2011); i que les dades proporcionades pels comptadors a diversos punts de la comarca tendeixen a augmentar, encara que de manera poc regular. A partir d'aquí es presenta a la figura 2 una possible estimació del valor econòmic del turisme de senderisme.

Es realitzen diversos càlculs per a una forquilla (obtinguda de l'anàlisi d'experiències comparables i de consultes a experts) relativa a la motivació de la visita. En el supòsit que el desplaçament tingui per objecte el senderisme en un 10% dels casos, l'impacte econòmic d'aquesta activitat se situa al voltant dels 4,8 milions d'euros. En el cas que augmentem al 12% el nombre de senderistes, seria de 5,8 milions. I a la banda inferior de la forquilla, al 8%, ascendiria als 3,9 milions. Es tracta doncs d'una fenomen significatiu

econòmicament, en espera de dades que permetin una major precisió.

Pel que fa al contingut de la despesa dels senderistes existeixen diversos estudis, però que presenten dificultats a l'hora de ser comparats, tant per qüestions metodològiques com per les diferències dels productes i territoris analitzats (Marquillo, 2011). En tot cas, les despeses en allotjament i alimentació són les més importants. Apareixen també les derivades de la logística i el transport, de l'equipament així com del guiatge. Pel que fa a les publicacions tenen poca importància. I també acostuma a ser baixa la compra de productes locals i de *souvenirs*. Els *Resultats de l'enquesta de turistes en destinació a la província de Barcelona* corresponents al Berguedà per a l'estiu 2011 indiquen que el 26,5% de la despesa es dedica a entreteniment, oci i cultura; el 45% a men-

jar i begudes; el 16,4% a compres; i l'11,9% a altres conceptes.

Per tancar aquesta aproximació ens preguntem com s'imbrica el senderisme dins de l'estructura productiva de la comarca. La figura 3 presenta l'evolució de l'import net de la xifra de negoci de les empreses del sector turístic (seguint per delimitar-les la classificació de l'OMT sobre la CCAE-2009). S'observa en el decenni 2001-2010 una expansió molt notable del sector i el creixement clar de les empreses dedicades a activitats esportives i recreatives. Pel que fa a l'allotjament el càmping guanya importància relativa, malgrat que hotels, pensions i allotjament rural presenten un bon comportament. La dinàmica observada sembla consistent amb l'augment de la importància del senderisme.

Finalment, remarquem que l'impacte econòmic a llarg termini d'aquesta activitat no depèn només de l'existència de la infraestructura i l'equipament (els senders), sinó de la forma com s'insereix i és aprofitat en les estratègies de desenvolupament del territori.

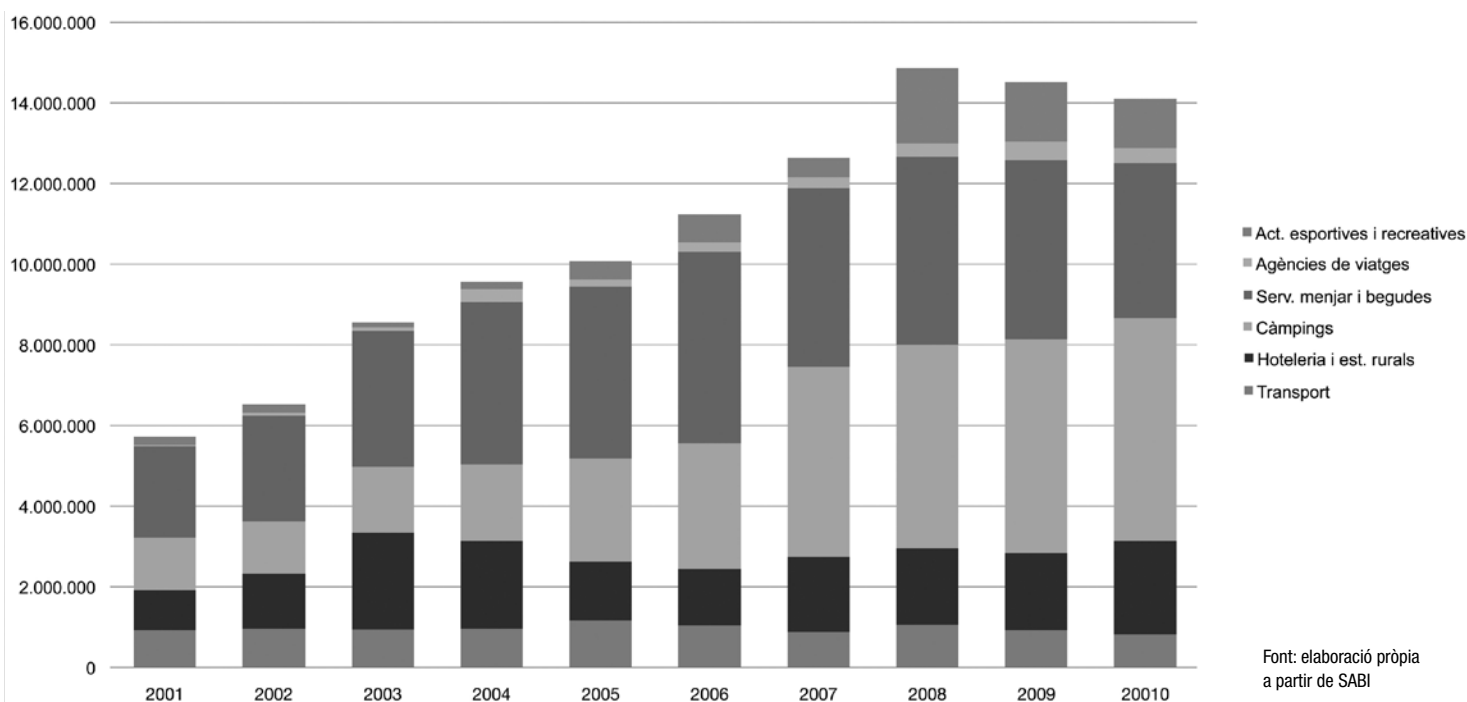
4. Conclusions: una contribució multidimensional al desenvolupament local

El desenvolupament local és el procés de coordinació dels recur-

sos existents en un territori orientat a crear ocupació, estimular el creixement sostenible d'una economia geogràficament determinada i millorar la qualitat de vida de la seva població (Bingham i Mier, 1993). A partir de l'anàlisi presentada, existeixen diverses dimensions en què els camins i particularment el senderisme contribueixen a la dinamització dels territoris i milloren la seva resiliència o capacitat de fer front al context de crisi.

En primer lloc, es tracta d'una activitat econòmica generadora de llocs de treball i rendes per a la població local. El senderisme es configura com una via de diversificació de l'estructura productiva en comarques en transició econòmica. La crisi dels grans sectors com el tèxtil, la mineria o més recentment la construcció, obliquen a generar una *mixt* productiu nou i més complex que en etapes anteriors. S'introdueix varietat dins del bloc del turisme que adquireix importància progressivament. Diversos treballs sostenen que l'especialització diversificada estimula els sectors i els fa menys vulnerables. Per altra part, al Berguedà destaquen les relacions interempresarials de què participen les empreses dedicades a activitats turístiques, sobretot recreatives i culturals (CFI Cercs-Berguedà *et al.*, 2012). La generació de cadenes de valor al si del territori és

Figura 3. Import net de la xifra de negoci de les societats del sector turístic

Font: elaboració pròpia a partir de SABI

Camí del Cap Llitzet. Serra d'Ensija. JOSEP MARIA ROSSINYOL

un dels principals mecanismes de desenvolupament local.

El senderisme activa els recursos locals. Millora l'oferta territorial i l'atractiu global del Berguedà. En contextos de competència econòmica, diferències petites poden originar divergències importants. Patrimoni, paisatge, natura, memòria del territori, etc. esdevenen factors de desenvolupament endogen que no es poden tractar exclusivament des d'un punt de vista cultural, ambiental o compensatori, etc. sinó com a veritables actius econòmics.

Però a més és evident que els camins exerceixen funcions formatives i educatives i que tenen un valor cultural. Vists així no constituïrien solament un capital físic, sinó que tenen el potencial d'esdevenir factors generadors de capital social. El senderisme té un paper catalitzador, no exempt de riscos, donat que el coneixement dels camins és a llarg termini una eina imprescindible per a la preservació, promoció i transmissió de la forma, funció i significat d'aquest patrimoni cultural. Simbolisme compartit i apropiació de l'espai faciliten la generació d'identitats projecte que es troben

en la base del desenvolupament territorial (Camagni, 2005). D'altra banda, els senders esdevenen sovint pretextos de col·laboració entre administracions.

La xarxa de camins contribueix a la qualitat de vida de la població local. Luginbhül estableix que la vinculació existent entre paisatge i benestar s'explica pel valor de la llibertat, per la possibilitat de gaudir de la natura, essent els senders els elements que ho possibiliten. D'altra banda, caminar, sobretot en espais naturals, tindria un paper restaurador, associat a la relaxació, la desconnexió de la vida quotidiana o l'oblit de les preocupacions (Pol *et al.*, 2008). Descans, diversió, evasió, evocació, reflexió, percepció, etc. configuren l'ampli panorama de funcions en què els camins connecten amb la preocupació creixent per la salut de la nostra societat.

Un aspecte crític és la introducció d'un tractament acurat dels beneficis i costos reals (i d'oportunitat) que representa el senderisme des del punt de vista de la ruralitat. Com sostenen Campillo i López-Monné (2010) els camins són infraestructures multifuncionals en què es troben dues demandes: una d'endògena, vinculada a la mobilitat de la po-

blació rural, i una altra d'exògena, vinculada a la demanda social de lleure, que coexisteixen i a vegades entren en conflicte.

Relacionat amb l'anterior, apareix un segon aspecte crític que fa referència a la governança. Existeix una constel·lació d'institucions, empreses, entitats, particulars, etc. que amb diferents graus de visibilitat i activació tenen capacitat d'incidir sobre els senders, sovint amb objectius diferents. Els camins configuren un patrimoni excepcional que també pateix contradiccions relacionades amb les diferents temporalitats i espacialitats que s'hi posen en joc. Així, les estratègies de valorització han de tenir en compte els múltiples agents i les diferents escales que emergeixen en els processos d'intervenció. La gestió, com s'ha explicat, se situa al nucli de l'èxit del model. Per tant, és important dotar-se dels mecanismes oportuns de seguiment i avaluació, els quals permetran la presa de decisions futures amb coneixement de causa i la millora contínua del sistema globalment.

Per acabar, el senderisme és una peça, entre moltes altres, del desenvolupament sostenible. Han estat diversos els grans projectes econòmic-turístics que s'han

presentat en els darrers anys a la comarca, amb grans xifres i en general també aprofitant el medi com una de les seves bases d'implantació, el darrer a Peguera. Però a dia d'avui el model progressiu, multicapa i arrelat territorialment que proposen els senders presenta avantatges sobre les intervencions dures, en termes de viabilitat econòmica, cohesió territorial, impacte ambiental i rendibilitat social.

Bibliografia

- AADD. *Senderos Señalizados y Desarrollo Rural Sostenible*. FEDME i Ministerio de Alimentación, Agricultura y Medio Ambiente, 2012.
- Bingham, R.; Mier, R. (ed.). *Theories of local economic development: perspectives from across the disciplines*. Newbury Park: Sage, 1993.
- Camagni, R. *Economía urbana*. Barcelona: Antoni Bosch, 2005.
- Campillo, X.; López-Monné, R. *El llibre dels camins. Manual per esvair dubtes, desfer mites i reivindicar drets*. Tarragona: Arola Editors, 2010.
- Consorci de Formació i Iniciatives Cercs-Berguedà et al. *Diagnosi territorial per a la innovació i el talent a les comarques del Berguedà, el Moianès i el Solsonès*. CFI Cercs-Berguedà, CPM Moianès i CTF Catalunya, 2012.
- Diputació de Barcelona. *Activitat turística a la província de Barcelona 2011. Informe anual*, 2011.
- Diputació de Barcelona. *Pla de màrqueting turístic. Província de Barcelona*, 2012.
- Font, X. *Itineraris de natura: senderisme i rutes de natura*. A López Palomeque, F.; Sanchez Aguilera, D. (dirs.). *Atlas del turisme a Catalunya. Mapa nacional de l'oferta i els productes turístics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2009.
- Lleonart, P.; Castro, M. *Impacte socioeconòmic del turisme al Berguedà*. Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, 2008.
- Marquilló, L. *Impacte del senderisme en l'economia local. Jornades tècniques sobre la gestió de camins, mobilitat i turisme al Pallars Sobirà*. IDAPA, 2011.
- Woodfin, B. *Maximising the Benefits of Walking Tourism – Economic Impact of Walking Tourism in West Cork*. West Cork Development Partnership, 2010.
- Pol, E.; Castrechini, A.; Masso, A. *Paisatge i qualitat de vida*. A Nogué, J. (ed.). *Paisatge i salut*. Olot: Observatori del Paisatge, 2008.

Jordi Boixader i Martí Picas